

ژماره و ئاماژه‌کانی هه‌لبژاردنی پاریزگاکی عیراق

21-12-2023

نووسه‌ره‌کان

د. یاسین ته‌ها

کورتە: زنجیره‌ی دابه‌زینی ئاست و ریژه‌ی به‌شداریکردن له هه‌لبژاردن له‌سه‌ر هه‌مان نه‌ریتی چوار خولی پێشوو به‌رده‌وامه، به‌م جۆره: له هه‌لبژاردنی 2005 : 76%، له 2010 : 62%، له 2014 : 61%، له 2018 : 44%، له : 2021، به 43%، له هه‌لبژاردنه‌ش به 41%.

پاش راگه ياندنى ئىنجامە بەرايىپەكانى ھەلپۇزاردنى پارىزگاكانى 18 ى دىسەمبەرى 2023، رەنگە رىژەى نەگۇراو و پىنشاھتە پىنشىبىنى كراوھەكانى بەر لە ھەلپۇزاردن زىاتر چەسپابىن، تاوھەكو سوپرايز و لىكەوتە نوپپەكان، دەكرىت لەم تەوھارنەدا نامازە بەھەندىكىان بكرىت :

_ زنجىرەى دابەزىنى ئاست و رىژەى بەشدارىكردن لە ھەلپۇزاردن لەسەر ھەمان نەرىتى چوار خولى پىشوو بەردەوامە، بەم چۆرە: لە ھەلپۇزاردنى 2005 : 76%، لە 2010 : 62%، لە 2014 : 61%، لە 2018 : 44%، لە 2021 : 43%، لەم ھەلپۇزاردنەش بە 41%، بە فەرمى ديارى كرا ، بەلام ئەم دوو رىژەى دوایى بە رىكارىك كراوھە كە گوزارشت لە دەنگدەرانى راستەقىنە ناكات، بۇ نموونە كۆى ژمارەى ئەوانەى مافى دەنگدانىان ھەبووھە 24 ملیون و 667 ھەزار كەس بوون، بەلام تەنیا 6 ملیون و 599 ھەزار كەس بە كەردەى بەشدارىيان كەردووھە كە دەكاتە 26.7% ى ئەوانەى مافى دەنگدانىان ھەى، بەم پىنەش بايكۆت 73.3% بووھە.

_ شىعەكان سەرگەوتن بەسەر خۇيان دا، بەو واتاىەى يەكەمجارە يەك ھاوپەيمانى سىياسى گەورە كە چوارچۆھەى شىعەى لە 13 پارىزگا ركبەرى لەگەل يەكتر بەكن و پاشان يەكبەرنەوھە. لە ركبەرىيەكەشدا كەسايەتى كارىگەرى كۆمەلەى كاندید كراون بۇ سوود وەرگرتن لە پىگەيان، سەربارى لۇكالى بوونى پروسەكەش، پروسەگام و بانگەشەى ھەلپۇزاردن رۇلىان نەبووھە و زىاتر گەفتى دابەشكردن زەوى و بەخشىنەوھەى ئىمتىيازات و دامەزراندن ھەبووھە، كە ئەمەش بارى حكومەت قورسەر دەكات بۇ قۇناخى داھاتوو. ھەروھەا چاوپروانىيەكانى خەلكىش زىاتر دەكات و دەشىت ئەمە متمانە بۇ ھەلپۇزاردنى 2025 لاوازتر بكات.

_ دەرگەوت ركبەرە سىياسىيەكەى چوارچۆھەى شىعە كە سەدرە مىكانىزمى كارى خۇى لە كىپركى ھەلپۇزاردنەوھە گۇرپوھە بۇ ھەولى تىكشاندن و جىكرتەوھەيان لە پروسەى سىياسى. سەدر نامادە نەبوو لەگەلىان پروسە سىياسىيەكە بە عەباى ھەلپۇزاردن جوانتر بكات، ئەمەش ماىەى نىگەرانى قوولە بۇ ركبەرەكانى، چونكە دەنگدەرانى ھەلپۇزاردن تەنیا جەماوھەرى سوودمەندى حىزب و لىستەكان بوون و گوزارشت لە راي گشتى ناكەن و دەشىت سەدر كەلك لە لىستى "زۆرىنەى بىدەنگ وەربىگرت" كە نەچوون بۇ دەنگدان.

_ لەم ھەلپۇزاردنە ژمارەىەك پارىزگار لە دەرەوھەى ھاوپەيمانىيە سىياسىيەكان بەرىژەى بەرچا و سەرگەوتن، لەوانەش پارىزگارەكانى ئەنبار، كوت (واسط)، كەربەلا، ديارترىن ئەو پارىزگارنەش ئەسەد ئەلەيدانى، پارىزگارى بەسەرەى، ناوبرا و تانى لەكۆى 22 كورسى پارىزگا، 12 كورسى بباتەوھە بۇ لىستەكەى "تەسمىم"، ھاوكات خۇيشى وەك كاندید بە تەنیا 156 ھەزارو 470 دەنگى بەدەستەئىنا كە ژمارەبەكى پىوانەىيە، ئەمە لە كاتىكداىە كە پارىزگارى بەغدا لە نىو 9 ملیون دانىشتوانى بەغدا سى ھەزار دەنگى بەدەستەئىناوھە. ئەم نامازەبەش دەرى دەخات گوتارى خرمەتگوزارى خەرىكە وەك ركبەرى گوتارى سىياسى و مەزھەبى كارى خۇى دەكات. ئەم حالەتەش بۇ نەجم جورى لە نەینەوا ھەمان شتە، ئەم دياردەبە ئەوھشى سەلماندى پارىزگارى جىبەجىكار كارىگەرتەرە لە پارىزگارى سىياسى.

_ لە ناوخۇى شىعەدا ئىنجامە بەدەستەتووھەكانى مالىكى لە ئاست پىنشىبىنى و چاوپروانىيەكان نەبوون. ئەوھش سەربارى بايكۆتى سەدرىيەكانى كە ركبەرى نەرىتى ھاوپەيمانىيەكەى ئەون. لەم ميانەبەشدا ئىنجامەكان ئەوھە دەرەدەخەن كە سەربارى ئەوھى "دەولەتى ياسا" زىاتر لە 530 ھەزار دەنگى بەدەستەئىناوھە لە ھەلپۇزاردنەكە، بەلام لە بەغدا و بەسەرە چووتە پىگەى سىيەم، لە پايتەخت نەگەيشتە لىستەكەى ھەلبوسى و لەو 35 كورسىەشى كە لە كۆى 275 كورسى لە 15 پارىزگا بەدەستەئىناوھە، تەنیا لە پارىزگارى موسەننا (زۆرىنە ھەزار) بەكەم بووھە، لە بەرامبەردا پارىزگارى كەربەلاى لەدەستداوھە كە لە پاش 2005وھە پىگەى مۆزوى لىستەكەى.

_ لە ھاوكىشەى شىعەدا لىستى ھاوبەشى ھەكىم _ عەبادى بەناوى "ھىزەكانى دەولەت" برك لە شكستى 2021 يان قەرەبووكردەوھە بەدەستەئىنانى 23 كورسى و ئەمەيان ناو نا "گىرانەوھەى پىگەى"، بەلام ھىشتا ئەمە نايناكاتە ژمارەبەكى گەورە لە 275 كورسى، لە كاتىكدا سەدرىيەكان لە گۇرپەن نەبوون. ئەم ھاوپەيمانىيە تەنیا لە يەك پارىزگا دووھە بوون و لە دووانى دىكە سىيەم، ژمارەى دەنگەكانىشىان نىزىكەى 308 ھەزار دەنگە و لە بەغدا كە شارى عەبادىيە و ھەكىمى تىدا نىشتەجىبە نەگەيشتە 70 ھەزار دەنگ.

_ ھىزە سىياسىە خاوەن بالە چەكدارىيەكانى شىعە، كە ھاوپەيمانىتى "نەبنى" يان ھەى بە سەرۆكايەتى عامرى و بەشدارى خەزەلى و لەگەل "موقاوھەى ئىسلامى" ھاوپەيمانن، زىاتر لە 638 ھەزار دەنگىان لە سەرجم پارىزگاكان بەدەستەئىنا، سەربارى ئەوھشى لە 5 پارىزگا بەكەمن (زىقار، مىسان، بابل، دىوانى، نەجەف)، بەلام لە بەغدا ھەلبوسى و لە بەسەرە ئەسەد ئەلەيدانىان تىنەپەراند. ئەو ژمارە دەنگەشى بەدەستىان ھىناوھە بەشىكە لە گۇرانى دىمەتە سىياسىيە شىعەكە كە جاران بەدەست ھىزە نەرىتەبەكانى وەك حىزبى دەعوە و ئەنجومەنى بالى ئىسلامى و رەوتى سەدرەوھە بوو، بەلام ئىستا ئەمان بوونەتە گەورەترىن ھاوپەيمانى براوھى شىعە لە ساىەى ھەژموونى چەك و مەزھەب و قوربانىيەكانى شەرى داعش. ھاوپەيمانى نەبنى لە قۇناخى داھاتوودا لە بەغدا تووشى بەرىبەستى ھەلبوسى و لەو ناوچانەشدا كە لەرووى پىگەھانەوھە تىكەل نىن رووبەرووى كرفتى لىستى پارىزگارەكان دەبنەوھە.

_ سەربارى پاشەكشەى لىستە شىعەىيەكان بەرامبەر لىستەكەى ھەلبوسى لە بەغداى پايتەخت، بەلام لە كۆى گشتىدا ھىشتا كۆى گشتى دەنگى لىستە شىعەكان زىاترە بە 430 ھەزار بەرامبەر 380 ھەزار دەنگى لىستە سوننە گەورەكان، بەلام بۇ درووستكردنى حكومەتى

لۇكالى له بهغدا گرى و كيشهى زور له پيش دهبيت.

__ بهكهم ئەزموونى ھاوپەيمانى ھىزە مەدەنىيەكان له چوارچۆهه "قىم" به بهشدارى حىزبى شىوعى چووه سەرووى 100 ھەزار دەنگ له سەرجهم پارىزگاكان، له نيو ئەوانيشدا له ديوانيه سىيەم بووه، له پارىزگاكانى دىكەش ئەنجامەكانى جۇراوجۆر بوون، ئەم ئەنجامەش رەنگدانەهوى باوهر نەبوونى ژمارەيهكى زور له چالاكويه مەدەنىيەكانى عىراقە به گىرنگى و باهەخى ھەلبۇزاردن و سەرکەوتنى بانگەوازەكانيانە بۇ بايکوۆت بهھۆى نەبوونى ھەلى يەكسان و ھەزموونى چەك و پارە و گوتارى ئاينىيەهوه، ئەمەش جارنىكى دىكە مەترسى سەرھەلدانەهوى خۇپيشاندانەكانى ھاوشىوھى تشرىنييەكان درووست دەكاتەهوه.

__ له پارىزگا سوننەكان ھەولەكانى جىگرتنەهوى ھەلبوسى شىكستيان ھىنا، ئەنجامەكانى سەرۇكى لادراوى پەرلەمانيش بى پيشينه و سوپرايزى گەورە بوون له نيوپيشاندا بردنەهوى بهغدا كه پيشهاتنى گىرنگ و رەمزىيە، بەتايبەت كه كىپرکىيەكى توند و سەختى تىدا بووه، ھەرۆهەها له ئەنباريش بانگەشەى "كۆتاييھاتنى ھەلبوسى" پوچەل كردهوه و كۆى گشتى دەنگەكانيشى له پروسەكە گەيشتە سەروو 483 ھەزار. له بەرامبەريشدا رىكابەرەكانى ھەلبوسى داكشان بۇ نموونە "الحسم" كه بەرەبەكى بەرفراوانى ھىزە سىياسىيە سوننەكانە تەنيا 177 ھەزار دەنگى بردووه له بهغدا و رۆژئاواى عىراق و پىنگەكەشى له سەرجهم پارىزگاكان شەشەم و ھەوتەمە.

__ له كەركوك ھاوپەيمانى و لىستى حىزبە كوردىيەكان به بردنەهوى 7 كورسى له 15 دەبنە خاوەن 47% ى كورسىيەكان، لەكاتىدا پيشتر 63% ى كورسىيەكانى ئەنجومەنى پارىزگايان بەدەستەوه بوو، ئەمە جگە لەهوى له 2005 وه ھىزە كوردىيەكان له ھەموو ھەلبۇزاردنەكانى پەرلەمانى عىراق له كەركوك، زياتر له 50% يان بەدەستەھىناوه، بەلام بۇچوونىك ھەيە پنى وايە سەربارى ئەنجامەكە ھەلبۇزاردن وزەى كوردبوونى خروشاندهوه له شارەكە، ئەوھشى سەلمانە كه ئىدارەى داھاتووى شارەكە بى كورد و له دەرەهوى ئىرادەى كوردى پىكنايەت به پىچەوانەى واقىعى درووستكراوى پاش 2017.

__ له كەركوك ئەنجام ھەرچۇن بىت، سازان يەكلاكەرەهويه، چونكە لەماددەى 13 ى ھەموارى سىيەمى ياساى ژمارە 12 ى سالى 2018 بىرگەى دووھم دەلئىت: ئەنجامى ھەلبۇزاردنەكان نابنە بناخەيەك بۇ ھەر دۇخىكى ياساى ياخود ئىدارى. لەبىرگەى سىيەمدا دەلئىت بىنەماكانى ئەم ماددەيه بۇ خولى ھەلبۇزاردنى داھاتووى ئەنجومەنى نوپنەران و خولى ئەنجومەنى پارىزگاش وەك خۇبەتى. لەبىرگەى چوارەميشدا ھاتووه: دابەشكردنى دەسەلات بەشئوھەيهكى دادپەرەوانە لەنئوان پىكھاتەكانى پارىزگاكەدا بەدەر لەئەنجامى ھەلبۇزاردن كارى بى دەكرىت.

__ له ناوچەكانى دىكەى جىناكوۆك جگە له كەركوك، ھەزموونى چەك و پارەى لىستە عەرەبى و شىعيەكان و بەھىزبوونى بىكەرى شىعى له پاش 2017 و 2018 زياتر پالەپەستوى لەسەر كورد درووست كردهوه بەم جۆرەى خوارەهوه:

-لە نەينەوا قەبارەى ھىزە كوردىيەكان له 31% ى ناو ئەنجومەنى پيشوو دابەزىوه بۇ 23.5%، لەمەشدا پارتى 4 كورسى و بەكئىتى دووان، تىكرای دەنگى كورديش له پارىزگاكە 174 ھەزارە.

-لە دىالەش پىكھاتەى كوردى يەك كورسى كوردى بەدەستەھىناوه كه ھى يەكئىتيە و كۆى دەنگە كوردىيەكانيش 31 ھەزارە له كاتىدا له ئەنجومەنى پيشوو 3 كورسى بۇ لىستە كوردىيەكان بووه (2 يەكئىتى 1 پارتى).

-لەسەلاھەدىن تەنيا يەك كورسى بۇ يەكئىتى بەدەستەھاتووه، ئەويش له نيو ھاوپەيمانىيەكەى "الجماهير الوطنيه" ى پارىزگارى پيشووترى سەلاھەدىن. دەنگى سەرجهم كاندىدە كوردەكانيش كه پەرتەوازە بوون بەسەر ھاوپەيمانىيە لۇكالىيەكان ناگاتە 40 ھەزار، ئەم ئەنجامەش تارادەيەك ھاوشىوھەيه له چاو 2013 كه تەنيا يەك كورسىيان بە دەستەھىنا له كۆى 29 كورسى، بەلام پاشەكشەيه بەراورد بە ھەلبۇزاردنى 2009 ى ئەنجومەنى ھەمان پارىزگا كه ھاوپەيمانى براپەتى كوردى دوو كورسى بەدەستەھىنا بوو.